

MÝTY NAŠE SLOVENSKÉ

Jazykové mýty

Mýty bývajú úzko späté s náboženskými predstavami a zvyčajne ich kladieme do obdobia úsvitu histórie alebo prehistórie národov. Názory na ich funkcie sa rozchádzajú, no nemožno celkom poprieť ani ich istú poznávaciu hodnotu. Ako spoločný majetok celej society neraz zohrávali významnú úlohu aj pri upevňovaní celistvosti a jednoty etnika, a to nielen jednoty v synchrónnom reze, ale aj jednoty na časovej osi – teda jednoty všetkých živých generácií s tými, čo žili kedysi, i s tými, ktorí sa ešte len narodila. Mýty slúžili ako nástroj na zachovanie kultúrnohistorickej identity, ako prostriedok upevňovania odolnosti voči rozkladným vplyvom zvonka. V tomto zmysle musíme niektorým mýtom priznať priamo systémostvorné poslanie.

Závažným komponentom kmeňového či etnického povedomia v prehistórii a v ranej histórii azda všetkých národov je *etnocentrizmus*. Stvorenie sveta sa v starých mýtoch vlastne zhoduje so stvorením územia či ostrova, kde sídli príslušný kmeň alebo etnikum. Ani neskôr, keď ich príslušníci postupne nadväzovali živšie styky s okolitými etnikami, sa onen pocit „stredovosti“ nemusel vytratiť. Číňania pokladali svoju vlasť za krajinu stredu, kým Japonci boli hrdí na to, že Japonsko je, ako oni hovorili, „hora sveta“, a má teda zo všetkých krajín najbližšie k bohom. Mangajčania pokladali všetky okolité ostrovy za snové – skutočnými ľuďmi boli len oni sami a vo všetkých obyvateľoch ostatných ostrovov videli démonov. Možno i starí Slovania inklinovali k podobnému postoju vo vzťahu k okolitým etnikám. Bezprostrední západní susedia boli pre nich „nemí“, lebo neovládali ich jazyk. Preto si zasluhovali pomenovanie *Nemci*, zatiaľ čo pomenovanie *Slovan* sa podľa všetkého vzťahuje na tých, čo vládli slovom, čiže vedeli hovoriť.

Osobitnú kategóriu tvoria čisto jazykové mýty. Takmer každý národ pokladá svoj jazyk za krásny, dokonalý a užitočný (čo možno považovať za nábeh na mýtus), hoci poznáme i výnimky. Napríklad obyvatelia Rarotongy na Cookových ostrovoch a takisto obyvatelia Americkej Samoy pokladajú angličtinu za omnoho užitočnejšiu ako svoj materinský jazyk, ktorý v dôsledku takéhoto postoja nevedomky odsudzujú na rýchly zánik. Pozitívny vzťah k vlastnému jazyku však prevláda vo väčšine „vyspelých“ spoločností. Slovenčina sa zdá krásna a ľubozvučná Slovákom, ruština Rusom, taliančina Talianom, španielčina Španielom – a, samozrejme, aj holandčina Holanďanom, hoci príslušníci iných národov tento posledne menovaný jazyk vnímajú skôr ako drsný pre niektoré jeho (v ich ponímaní) „kakofonicky“ znejúce hlásky. Ľubozvucnosť je vlastnosť, ktorá sa nedá vždy postihnúť objektívnymi metódami a nezriedka je jednoducho fikciou.

Pozitívne hodnotenie vlastného jazyka niekedy nesie so sebou negatívne hodnotenie iných jazykov. Starovekí Gréci a Rimania opovrhovali jazykmi svojich susedov ako barbarskými. Práve vinou takéhoto postoja dnes nevieme takmer nič o etrusktine, hoci etruským susedom Rimania vďačia za značnú časť svojej kultúry. Aj mnohé súčasné jazykové mýty majú tendenciu vynášať svoj vlastný jazyk a priamo či nepriamo znevažovať iné jazyky, najmä jazyky okolitých národov. Pravdaže, pravá príčina takéhoto kontrastného hodnotenia sa nachádza mimo jazyka – zvyčajne v rovine politických ambícií, občas však zrejme aj zakomplexovanosti či, naopak, v prehnanom národnom sebavedomí.

Mýtus je v jazykovednej sfére prítomný na viacerých hladinách. Mýtická príchuť má napr. aj viera v magickú moc jazyka, ktorá je stará ako samo ľudstvo. Jej prejavom je napríklad slovné tabu, ktoré dočasne alebo i natrvalo zakazuje používať niektoré slová. V tahitčine pred príchodom Európanov tabuizácii podliehali všetky slová pripomínajúce mená náčelníkov. Boli to slová, ktoré akoby patrili náčelníkovi. Uvedený zvyk nie je ťažké pochopiť, ak si pripomenieme, že osoba náčelníka bola v daných podmienkach tabuizovaná tak silne, že dokonca všetko, na čo položil ruku, stávalo sa automaticky jeho vlastníctvom a nik iný sa príslušnej veci nesmel dotknúť pod trestom smrti.

Iný prúd presvedčenia o vnútornej sile jazyka môžeme sledovať od čias Wilhelma von Humboldta, ktorý jazyk pokladal za jednu z hlavných tvorivých síl v dejinách ľudstva a za stelesnenie duše národa.

Veľmi rozšíreným mýtom v minulosti bolo presvedčenie, že domorodé jazyky či jazyky bez písomnej tradície sú primitívne a nerozvinuté.

Mnohí sa domnievali, že jazyky spoločností, ktoré neprešli urbanizáciou a industrializáciou, majú malú slovnú zásobu a „málo gramatiky“, t. j. málo gramatických pravidiel, ak vôbec nejaké sú. Pri pokusoch o osvojenie si takýchto jazykov sa však ukázalo, že niektoré sú také zložité, že ich bádatelia takmer ani nemohli zvládnuť. Pri hodnotení efektívnosti jazyka v nijakom prípade nejde a ani nemôže ísť o jednoduchosť či zložitnosť gramatiky.

Lingvisti dnes vzťahy medzi jazykmi hodnotia ako rovnoprávne, aj keď pripúšťajú, že nie všetky sú ekvivalentné. Jednotlivé jazyky slúžia členom spoločenstva, ktoré ho používa, a pýtať sa preto môžeme len na to, či je napr. daná slovná zásoba dostatočná na to, aby slúžila sociokultúrnym potrebám príslušného spoločenstva. Nikoho nemôže prekvapiť, že Eskimáci majú viac názvov a jemnejšie diferencujú druhy ľadu či snehu než napr. nomádi Kalaharskej púšte, ktorí sa zasa vyžívajú v pomenovaniach druhov piesku, kým zasa ľudia žijúci v dažďových pralesoch majú také vedomosti o pomenovaniach tamojšieho rastlinného sveta, že by im ich mohli závidieť všetci botanici.

V odlišnej podobe a z odlišných dôvodov sa ustálil mýtus japonského jazyka. Bázou, z ktorej vyrástol, bol pocit výnimočnosti Japonska vo svete, umocňovaný geografickou aj historickou izolovanosťou ostrovnej ríše od kontinentálnej Ázie, a teda vlastne od celého ostatného sveta, ale aj vierou v pôvod cisárskej dynastie od bohyně slnka. Japončina je osobitý jazyk nielen vďaka spomínanej izolovanosti, ale aj v dôsledku komplikovaného písma a bohatej slovnej zásoby – s tendenciou selektívne prijímať a akumulovať, no nevzdávať sa ničoho vlastného. V slovnej zásobe zreteľne badať tendenciu priradiť každému novému javu (najmä importovanému) nové pomenovanie. Súčasťou japonského jazykového mýtu je presvedčenie, že cudzinec „ducha japončiny“ a priori nemôže zvládnuť. Slovná zásoba dnešnej japončiny pozostáva z vrstvy pôvodných japonských slov, z veľmi početnej vrstvy slov čínskeho pôvodu a z narastajúcej vrstvy slov inojazyčného, zväčša anglického pôvodu. „Duch japončiny“ je podľa niektorých autorov napriek tomu vlastný iba japonským slovám s čisto domácou etymológiou. Objavil sa aj názor, podľa ktorého má Japonsko vlastnú vedeckú logiku, ktorá je výslovne analógovej povahy, zatiaľ čo západná vedecká logika sa opiera o myslenie digitálneho typu. Niektorí sa dokonca domnievajú, že unikátnosť japončiny a jej nedostupnosť príslušníkom iných národov vyplýva z toho, že Japonci majú mozog odlišný od iných národov. Mýtus sa tu presúva z roviny jazyka a myslenia do roviny ideológie slúžiacej v podstate rasistickým koncepciám.

Japonské jazykové mýty sledujú ciele, ktoré prekračujú hranice lingvistiky. Úlohou týchto mýtov je predovšetkým podčiarknuť – cez zvláštnosti japončiny – výnimočné vlastnosti Japoncov ako takých a upevniť „vedeckými argumentmi“ jedinečné postavenie a poslanie japonského národa, ku ktorému sa hlásili japonskí vzdelanci už v období dávno pred otvorením sa krajiny Západu v druhej polovici 19. storočia. Jazykové mýty iných národov často sledujú podobné zámery.

Iným ázijským národom, ktorý si takisto vytvoril rozsiahlu a pestrú jazykovú mytológiu, sú Turci. Národnú hrdosť Turkov mali povzniesť pokusy o odhalenie domnelých súvislostí či príbuzenských zväzkov turečtiny so starovekými jazykmi Blízkeho východu – s vymretými jazykmi Anatólie, so starými jazykmi Arábie, Mezopotámie, predovšetkým však so sumerčinou, ako aj s jazykmi antického Stredomoria. Do tejto situácie vhodne zapadla tzv. slnečná teória, podľa ktorej je turečtina najstarší a najkultúrnejší jazyk sveta, a teda aj zdroj, z ktorého vznikli ostatné jazyky sveta.

Turkom sa podarilo historické i jazykové mýty úspešne zapojiť do záprahu, ktorý smeroval k dokazovaniu jedinečnej starobylosti tureckého národa. Z tejto stránky v Európe našli najspriíbuznenejšie duše u Maďarov, ktorí už v 19. storočí, ak nie ešte skôr, pátrali po takýchto historických koreňoch svojho národa, ktoré by im u iných národov zabezpečili rešpekt, či aspoň väčšie sympatie. Pritom romantickí hľadači vedome nebrali do úvahy všetky zdroje, z ktorých čerpalo dnešné maďarské etnikum (popri etnickej vrstve ugrofínskeho pôvodu tu možno objaviť zložky turkickej proveniencie, ale aj iránskeho pôvodu, nehovoriac o veľkom počte asimilovaných Slovákov, Srbov a Nemcov).

Tvorcovia maďarských historických a jazykových mýtov od začiatku upierali – napokon v zhode s dejinnými faktmi – pohľady do Orientu. Hľadali dlho a bohatý výber možných či navrhovaných riešení prezrádza, že ani jedno z nich nie je vierohodné, takže ich treba pokladať len za doklady romantického snenia o zašlej sláve minulých vekov. Týka sa to napríklad tvrdenia o príbuznosti Maďarov s Hunmi, ktorých ríša zanikla dávno pred príchodom kočovných Maďarov do strednej Európy. Za praotca maďarskej jazykovej mytológie možno označiť Istvána Horváta (1784 – 1846), ktorý už v knihe z roku 1825 nachádzal predkov Maďarov pomocou planého etymologizovania takmer všade, i v raji. Významným hľadačom príbuzných maďarstva v Ázii bol aj Sándor Kőrösi Csoma (1784 – 1842), ktorý sa preslávil ako seriózny vedec – nie však na poli prehistórie a ranej histórie kočovných Maďarov, ale v tibetanistike. Zo slovenskej strany prišla vtipná reakcia na vtedajšie maďarské

donkichotiády zväčša historickej povahy v podobe románu Bendegúz, Gyula Kolompoš a Pišta Kurtaforint: Donquijotiáda podľa najnovšej módy, ktorý s ostrovtipom napísal Ján Chalupka a vydal pôvodne po nemecky pravdepodobne v roku 1841.

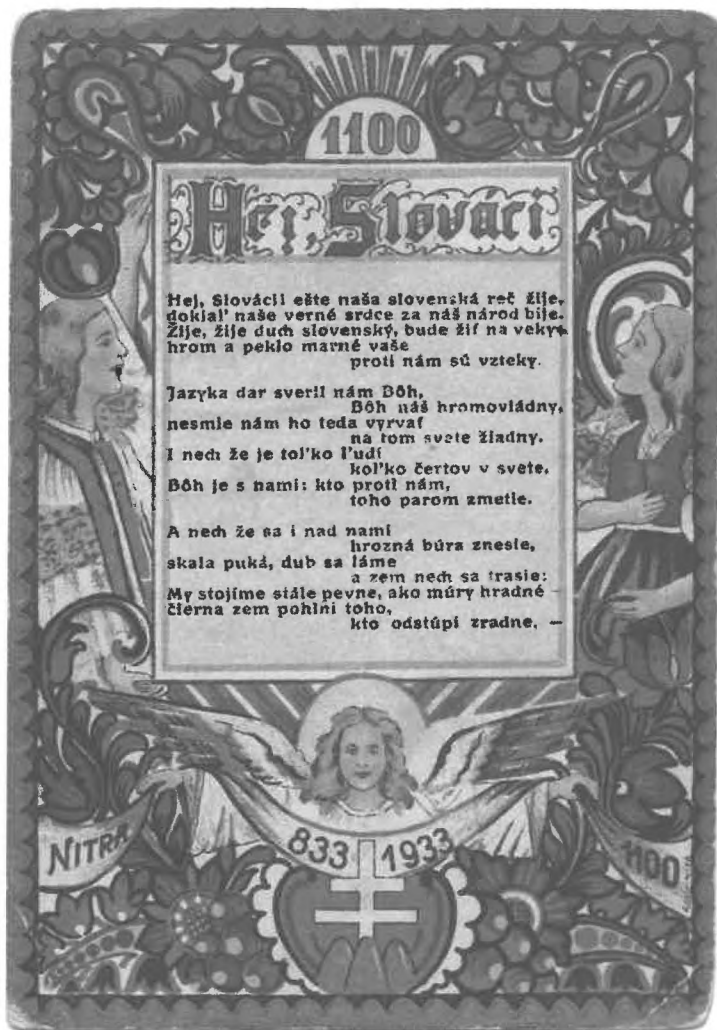
Jazyková mytológia na maďarskej pôde najbujnejšie zakvitla v tzv. teórii sumeristov, podľa ktorej Sumeri vlastne nevyhynuli, ale odsťahovali sa z Mezopotámie a ich potomkami sú hlavne Maďari. Budapešťiansky odborník na klinopis Géza Komoróczy veľmi energicky vyvrátil bludy väčšiny sumerologických mýtotovorcov.

Podobné jazykové mýty, o akých sme hovorili doteraz, sa, pravdaže, nevyhli a nevyhýbajú ani slovenskej pôde. Antonín Horák v roku 1991 vydal knihu O Slovanoch úplne jinak, v ktorej nachádza dôkazy o slávnej minulosti Slovanov v starovekom Stredomorí, ba vlastne na celom svete. Miloš Drastich ide ešte ďalej a svedectvá o dávnych Slovanoch nachádza dokonca v legendárnej Atlantíde.

Horák tvrdí, že jazykom krétskeho hieroglyfického písma je praslovančina. Praslovanov nachádza v Číne, Japonsku, ba aj v Oceánii. Pre Horákov mýtus o Slovanoch je typické to isté, čo pre jazykové mýty japonskej, tureckej či maďarskej proveniencie. Všetky sú prepletené s historickými mýtmi a kladú si za cieľ povznášať povest vlastného národa. Nevyhnutne však pritom znevažujú postavenie iných, zväčša susedných národov a jazykov, hoci vo väčšine prípadov to nie je ich základný cieľ.

Napokon sa stručne dotknime ešte niektorých mýtov, ktoré sa týkajú bezprostredne slovenčiny. Tých takisto nie je málo. Prehnane patriotické, príp. nacionalistické rozpravy nás neraz ešte aj dnes presvedčajú, že slovenčina je najstarší spomedzi slovanských jazykov, že je najdokonalejší, najjedinečnejší, najľubozvučnejší a podobne a že predstavuje skutočný stred medzi slovanskými jazykmi. Sú tieto tvrdenia pravdivé? Nájdeme v nich aspoň zrnko pravdy, aby sme ich mohli vziať čo len sčasti na milosť, alebo ich treba odmietnuť ako číročíre výmysly?

Začnime od starobylosti slovenského jazyka. Ak by mala byť slovenčina najstarobylejšia, muselo by to znamenať, že sa z praslovanského jazyka vyčlenila spomedzi slovanských jazykov najskôr. A naozaj to tvrdí napr. J. D. Prince vo svojej knihe Slovenčina – kľúč k všetkým slovanským jazykom. Ale je to naozaj tak? Určite nie. Slovenčina sa vydělila z praslovančiny spolu s ostatnými slovanskými jazykmi v 10. – 12. storočí. Číže, ak nás Slovenské národné noviny ešte dnes presvedčajú, naposledy o tom hovorí Laco Zrubec v článku Jazyk spája i rozdeľuje (2000), že na varšavskom slavistickom kongrese v roku 1973 sa pred-

15. „... Jazyka dar sveril nám Bôh, Bôh náš hromovládny ...“. Pohľadnica Štefana Kostelníčka s textom hymnickej piesne Hej Slováci, 1933.

kladalo uznesenie, ktoré boli pripravené podpísať všetky delegácie, že slovenčina je najstarším slovanským jazykom (podľa týchto novín nám to prekazili, ako už neraz v dejinách, Česi), sotva im môžeme veriť. S takouto perspektívou v myslení zrejme súvisí aj predstava, že po prí-

chode Konštantína (Cyrila) a Metoda na naše územie, preložili títo vierozvestci príslušné náboženské i svetské texty do domáceho jazyka, do starej slovenčiny. V skutočnosti jazykom, ktorým Konštantín a Metod v rokoch 863 – 885 hlásali na Veľkej Morave kresťanstvo, bola južnoslovanská staroslovienčina, nie domáca (stará) slovenčina. Jej základ tvorila kultúrna reč slovanských vzdelancov, ktorí žili v 9. storočí v Solúne (Thessalonikách) a v jeho okolí, t. j. na pomedzí gréckeho a slovanského sveta. Bol to teda jazyk južnoslovanského, nie západoslovanského typu, akou bola stará slovenčina. V tom čase to však iste bol jazyk, ktorému rozumeli všetci Slovania, veď preto sa mohol uplatniť aj na našom území.

Neplatí preto ani predstava, že stará slovenčina sa v tom čase ocitla spolu s latinčinou, gréčtinou a hebrejčinou medzi štyrmi vyvolenými jazykmi, ktorými Vatikán povolil viesť bohoslužby v kostoloch. Vzniklo viacero románových, dramatických i poetických diel, ktoré stavajú na tejto premise a umelecky ju (neraz na vysokej úrovni) spracúvajú. Žiaľ, z pohľadu historických faktov táto predstava predsa ostáva len mýtom. No napriek tomu, čo sme uviedli, v niečom starobylosť slovenčiny prebleskuje. Konkrétne v tom, že spolu s macedónčinou si zachovala najviac pôvodných praslovanských prvkov spomedzi všetkých slovanských jazykov.

Ako je to s jedinečnosťou slovenčiny, s jej inventárom, melodikou a konštrukciami? Napríklad podľa Jána Feketeho slovenčina má najmenej päť hlások (ä, ľ, í, ô a ŕ), aké nemá iný jazyk sveta. Autor sa dokonca domnieva, že slovenčina ako jediná vlastní aj príslušné písomné znaky s výnimkou písmena ä. Zrejme príležitosť ľahko a rýchlo dokázať výnimočnosť slovenského jazyka si autora podmanila natoľko, že si svoje zistenie zabudol overiť. Veď stačilo si spomenúť na jazyky, ktoré žijú okolo nás, a jeho výroky by museli byť formulované omnoho opatrnejšie.

Unikátnosť „mäkkého l“ v slovenčine spochybňuje totiž ruština, ktorú sme sa donedávna učili všetci. Ale ľ majú aj ďalšie slovanské (východné a južné) jazyky, ba i románske jazyky, napr. taliančina, španielčina, portugalcina a i. Hlásku ä má napríklad angličtina aj maďarčina. Na „dlhé r“ v iných jazykoch môžeme naďabiť v chorvátčine, ale napr. aj v baskičtine či albánčine, kým s „dlhým í“ je to naozaj trochu komplikovanejšie. Treba ho hľadať až vo vepštine, malom ugrofínskom jazyku, blízkom karelčine. Ešte dôležitejšie však je, že ani hláskou ô, ktorou sa autor nadchýna najviac, nie je obdarená iba slovenčina. Každý romanista vie, že je hojne zastúpená napr. v taliančine. Pravda, v tomto

jazyku sa vzostupná dvojhláska zapisuje tak, ako ju zapisoval Ľudovít Štúr, t. j. v podobe *uo* (porov. jeho „nárečja slovenskuo“ a talianske *suono, tuono*).

Fekete vzdáva hold predovšetkým vokáľu nad *o*, onej strieške, ktorá je preň symbolom domu, rodiny, pohody, ba nazýva ju i vesmírnou strieškou nad zemeguľou, božskou silou. Autor sa vyznáva, že je hrdý na to, že *ô* patrí práve do slovenčiny a je presvedčený, že nemôže byť náhoda ani to, že sa táto hláska (povedzme skôr písmeno) objavuje vo „významovo silných“ slovách, ako sú pôvod, pôrod, pôvab, vôľa, kôra, bôžik a pod. Akokoľvek neradi naštrbujeme tento pekne vymaľovaný obrázok s *ô* uprostred, musíme podľa skutočnosti namietnuť, že ako Slováci nie sme jedinými bytosťami na Zemi, ktorým sa dostalo to šťastie mať hlásku *ô* vo svojej abecede. Okrem francúzštiny (odkiaľ ju slovenčina prevzala) sa vyskytuje ešte v abecede kašubčiny, slovinciny, frízštiny, luxemburčiny, holandčiny, afrikánčiny, portugálčiny, turečtiny a pod., a to sme zatiaľ nemuseli prekročiť ani hranice európskeho kontinentu. Nič nám nebráni, aby sme boli naďalej hrdí na *ô*, no o túto slávu sa musíme vedieť podeliť aj s príslušníkmi iných národov. Sme si istí, že sa so *ô* dá zvládnuť aj to, ak postupne zistíme, že niektorí si tú striešku nadstavili nielen nad *o*, ale aj nad *a*, *e*, *i*, *y* či dokonca nad konsonanty.

O slovenčine sa veľmi často hovorí ako o ľubozvučnom jazyku. Hodnotia ho tak sami nositelia slovenčiny, ale aj nositelia iných jazykov. O ľubozvučnosti sme už povedali, že každý považuje za najľubozvučnejší jazyk svoj, t. j. ten jazyk, v ktorom sa „dokáže najbezpečnejšie, najjemnejšie a najpôsobivejšie vyjadrovať“, čiže takmer vždy ide o materinský jazyk.

Ako kritérium na zistenie ľubozvučnosti sa často spomína vokalicnosť jazyka. Čiže čím viac samohlások sa v jazyku vyskytuje, tým sa považuje za ľubozvučnejší (zvučnejší). Známe sú aj „rebríčky“ jazykov tohto typu. Podľa nich najvokalickejšie sú románske jazyky, medzi ktorými vedie taliančina (*Evviva la bella lingua italiana!*), zo slovanských jazykov vedú južnoslovanské jazyky, pričom kedysi na čele bola už spomínaná staroslovienčina. Tabuľku uzatvárajú germánske jazyky aj s vychytenou angličtinou. Slovenčina (41-percentná vokalicnosť) stojí spolu s ruštinou a češtinou pred angličtinou a nemčinou. Zrejme však v takomto prípade nejde a nemôže ísť len o vokalicnosť. Dôležitá je aj „akosť“ hlások, štruktúra a typ slabík a slov a, pravdaže, melodika. Je známe, že napr. Ján Kollár chcel češtinu „zľubozvučňovať“ pomocou slovenského jazyka a vysokú ľubozvučnosť slovenčiny v porovnaní

s češtinou dokazoval aj Henrich Bartek v prvej slovenskej príručke o správnej výslovnosti (1944). Ale už napr. Josef Dobrovský sa naopak domnieval, že čeština dosiahla vo svojom vývoji jemnejší stav než „hrubšia“ slovenčina.

Slovenčina spolu s češtinou patrí do česko-slovenskej vetvy západo-slovanských jazykov, ale má v slovnej zásobe i v ostatných rovinách aj niektoré prvky a vývinové paralely spoločné s poľštinou, s južnými i východnými slovanskými jazykmi. Takže keď niekde začujeme hovoriť o slovenčine ako o esperante slovanských jazykov, o jej stredovom charaktere, vedzme, že to nie je mýtus ani legenda. Potvrdili to neraz významní zahraniční slavisti, napr. František Kopečný, Karel Horálek, Mario Pei a mnohí ďalší, ale, čo je azda ešte dôležitejšie, potvrdzuje to aj doterajšie i súčasné čoraz prehĺbenejšie poznávanie a poznanie slovanských jazykov.

Odporúčaná literatúra:

Miloš Drastich: *Atlantída Slo-Wánov?* Bratislava 1993.

Miloš Drastich: *(Slo)wáni z tieňa?* (Expedícia do minulosti 2.). Ružomberok 2000.

Ján Fekete: Ó, ô. In: *Slovenské pohľady*, 4 + 112, 1996, s. 19.

Antonín Horák: *O Slovanoch úplne jinak*. Co nebylo o Slovanoch dosud známo. Vizovice 1991.

Ján Chalupka: *Bendegúz, Gyula Kolompoš a Pišta Kurtaforint*. Donquijotiáda podľa najnovšej módy. (Z nemčiny preložil Ján V. Ormis). Bratislava 1953 (najnovšie vydanie Bratislava 1983).

Laco Zrubec: Jazyk spája i rozdeľuje. In: *Slovenské národné noviny*, 2000, č. 9, s. 3.